

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE POETRY OF MUHAMMAD AL-EID AL KHALIFA

The article deals with the poetry of Algerian writer Muhammad al-Eid Al Khalifa (1904–1979) and studies in particular the correlation between traditional and innovative elements in the Muhammad al-Eid's poetry. The analysis of common features is based on the author's authentic translations of the poet's anthology.

Key words: *Association of Algerian Muslim Ulema, qasyda, literature of the 20th century in Algeria, Muhammad al-Eid Al Khalifa, traditional Arabic genre forms.*

УДК821.161.2-21М.Старицький

Рибчак І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ МАРУСИ БОГУСЛАВКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА ПРИКЛАДІ «ДУМИ ПРО МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ» ТА ОДНОІМЕННОЇ ДРАМИ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО

У статті аналізується образ героїні «Думи про Марусю Богуславку» та одноіменної драми Михайла Старицького. Розглянуто відмінність драми від думи. На основі представлених образів наведено новаторство та переосмислення образу Марусі Богуславки Михайлом Старицьким у його драмі. Проаналізовано переживання жінки середньовічної доби, що відірвана від своєї країни, але не втратила почуття патріотизму.

Ключові слова: *образ, Маруся Богуславка, батьківщина, патріотизм, драма, переосмислення.*

Маруся Богуславка – жінка-визволительниця, образ національного патріотизму та героїзму. Чи справді була така особа? Суперечки науковців щодо цього питання не вирішені й сьогодні.

Валерій Дружбинський у статті «Колиска моя, любий Богуславе...»¹ зазначає, що Богуслав разом з іншими київськими землями 1385 року був переданий Польщі й, перебуваючи на південних кордонах Речі Посполитої, неодноразово піддавався нападам турків і татар, в один із таких набігів Маруся потрапила в полон.

¹ Дружбинський В. «Колиска моя, любий Богуславе...» // Дзеркало тижня. – № 30 (505) 31. – 2004. – 6 липня.

У свою чергу Володимир Антонович та Михайло Драгоманов у I випуску «Исторических песен»² називають в історії Туреччини кількох жінок, які стали дружинами султанів і досягли великого впливу на політичне життя країни. Уважно досліджувалась біографія дружини Сулеймана I (XVI ст.), вивчалось також життя дружини Османа II (XVII ст.) і матері Османа III (XVIII ст.).

У спеціальній розвідці «Маруся Богуславка в українській літературі»³ Степан Томашівський переглянув судження Антоновича і Драгоманова і доповнив їх. Він вважав, що жодна з чотирьох перелічених жінок не могла бути прототипом Марусі, бо остання – не дружина султана, а дружна або наложниця менш знаної особи. Дослідник припускає також, що джерелом «Думи про Марусю Богуславку» стала якась історична подія, але вважає можливим, що такої основи й не було.

Звернемося до аналізу «Думи про Марусю Богуславку», де ми вперше спостерігаємо образ жінки-патріотки.

Степан Томашівський зазначає, що дума записана у 12-х варіантах (у тому числі – три уривки і два тексти від одного співця). Час записів – з 50-х років XIX ст. до 30-х років XX ст. Більша частина записів зроблена на Полтавщині, в районах Богодухова, Зінькова, Кобеляк, Миргорода, але відомий уривок з Волині.

Сюжет твору досить простий і збігається в усіх варіантах. Взагалі, сталість думи, навіть з текстового погляду, гідна подиву. На початку ми бачимо опис похмурої турецької в'язниці – кам'яну темницю, що стоїть на синьому морі, на білому камені. У в'язниці сидять сімсот українських козаків, які вже 33 роки (або 30 років) у неволі, світла, сонця не бачать. І ось у в'язниці з'являється «дівка-бранка, Маруся, попівна Богуславка»⁴ і питає, чи знають козаки, який нині в рідній землі християнській день? Козаки не бачать Марусі, вони її тільки «по річах познавли»⁵, на її запитання цілком резонно відповідають, що звідки ж їм знати, адже вони вже багато років світу божого не бачать.

Маруся їм каже, що сьогодні Великодня субота, а завтра — святий празник Великдень. Ця звістка вкидає невільників у розпач: вони «білим лицем до сирій землі припадали»⁶, проклинали Марусю, що сказала їм про це. Чому

² Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа с объяснениями...: Т. 2

³ С. Томашівський. Маруся Богуславка в українській літературі: Історично-літературний нарис. – Львів, 1901. – 75 с.

⁴ Дума про Марусю Богуславку. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=14&bookid=1>.

⁵ Так само.

⁶ Так само.

пролунали прокльони у сторону дівчини? Тому що вона нагадала про рідну землю, за якою і так серце плаче. Але Маруся просить не проклинати її і обіцяє, що завтра, коли «пан турецький» поїде до мечеті й залишить їй ключі від темниці, вона прийде сюди і випустить їх усіх на волю. Маруся випустила всіх козаків, дала їм можливість тікати в городи християнські й просила в них тільки одного – не минати Богуслава й сповістити батька-матір про долю їхньої дочки, але сказати батькові, щоб «грунтів, великих маєтків»⁷ або худоби не продавав, великих скарбів не збирав, не намірявся викупляти Марусю з неволі, бо вона «потурчилась, побусурменилась Для розкоші турецької, для лакомства нещасного»⁸. Ця, для дум доволі стала, формула, що характеризує потурчених українців, звичайно має дуже негативне значення, але в даному разі, як самохарактеристика Марусі, відбиває складні психологічні процеси в душі жінки: вона осуджує себе як патріотка України, але шукає виправдання в родинних обставинах, які до того ж склалися так не з її волі й вибору, адже вона була «дівка-бранка»⁹.

Для правильного розуміння сюжету слід явно уявляти собі умови, в яких було визволено невольників. Дослідники писали, що Маруся Богуславка була дружиною або наложницею значного турецького вельможі чи навіть султана. Це питання відносно ясне: наложницею, яких могло бути сотні, вона бути не могла. Тільки дружини (їх дозволялося мати не більше чотирьох) заживали відносної свободи й могли справляти великий вплив на події. На Великдень «турецький пан» поїхав до мечеті, віддавши ключі в руки героїні.

Хоч виконавці думи не говорили про відповідальність Марусі Богуславки за визволення невольників і дума на це не натякає, її вчинок сприймається слухачами, ясна річ, як прекрасний, патріотичний прояв, що заслуговує найвищої похвали.

Дума стала основою для багатьох творів. Серед них однойменні: у літературі: драма Михайла Старицького, роман Пантелеймона Куліша, історична драма Івана Нечуя-Левицького, історичний роман у віршах Миколи Тютюнника, роман Івана Багряного; у музиці: оперетта Івана Нечуя-Левицького, ораторія Михайла Вериківського «Дума про дівку-бранку»; у драматургії: драма Б. Грінченка «Ясні зорі».

В основу сюжету драми Старицького «Маруся Богуславка» покладена народна дума. Відмінність драми від думи полягає в тому, що дума завершується розповіддю про Марусин подвиг: визволення нею полонених козаків з турецької неволі, а драма, навпаки, оточує цей подвиг численними мелодра-

⁷ Так само.

⁸ Так само.

⁹ Так само.

матичними епізодами аж до того, коли визволені Марусею козаки підпалюють палац паші, в якому перебувають і Марусині діти.

«Дума «Маруся Богуславка», – пише літературознавець Лариса Мороз, – належить до особливої групи творів про дівчат-полонянок, яких змушують «потурчитися», перетворивши їх у наложниць. Ставлення до героїні загалом не містить у собі безперечного осуду – і в цьому приховане розуміння складності ситуації, в якій опинилася дівчина»¹⁰.

Працюючи над драмою «Маруся Богуславка», Михайло Старицький ускладнює сюжет додатковим мотивом, менш поширеним у фольклорі, але таким, що приховує у собі величезні драматургічні можливості, – «продав брат сестру»¹¹. Це дало змогу драматургові не лише розгорнути динамічний пролог-експозицію, а й не порушувати динаміки розвитку подій. Таким шляхом автор підводить і до осмислення певної винятковості долі головної героїні та еволюції образу, що саме по собі вже становить ядро драматичного твору.

Автора цікавить не так суть подій чи явищ тієї далекої епохи, як душевний стан своїх героїв. З іншого боку, автора привабила можливість розвинути морально-філософську проблему взаємин особистості з народом і родом. Як бачимо, у драмі Михайла Старицького наявний ліричний струмінь.

Маруся чітко усвідомлює свій обов'язок перед народом, який зростив її. Однак вона має вже й новий, свій рід, і розуміє обов'язок перед ним. Саме тут і криється трагедія героїні, бо ці два обов'язки, що мусили б взаємодоповнювати і підкріплювати один одного, тепер постали перед Марусею нерозв'язною дилемою:

Сім'я і рід... отчизна, любий край,
Хрещений люд – все кривне... але діти?
До них любов од Бога – теж свята:
Як матері зректися гріх пекельний,
Так і дітей...¹².

Маруся Старицького – «образ, сповнений глибокого трагічного звучання. Він концентрує в собі нерозв'язні чи такі, які неможливо розв'язати на даному історичному етапі, суспільні суперечності»¹³.

¹⁰ Мороз Л. Деякі особливості трагедії в українській драматургії другої пол. XIX ст. // Розвиток жанрів в українській драматургії XIX ст. – К., 1986. – С. 182.

¹¹ Дума про Марусю Богуславку. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=14&bookid=1>.

¹² Старицький М. Твори: у 8 т. – Т. 4. – К., 1964. – С. 270.

¹³ Дума про Марусю Богуславку. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=14&bookid=1>.

Як зазначає Лариса Мороз, «на доказ тяжкої провини Марусі перед своїм народом та її усвідомлення своєї провини дослідники часом цитують монолог – самопрокляття героїні»¹⁴:

Я проклята... я грішниця тяжка...
Нема мені між людом рідним місця...
Віки минуть – мене клястиме люд,
Кісткам моїм не буде супокою!
З-за ласощів я віру продала,
З-за любовощів забула край свій любий,
Учаділа...¹⁵.

При тому не згадується, що це є не що інше, як переробка об'єктивно спокійної інформації Марусі в однойменній думі:

... вже я потурчилась, побусурманилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного!¹⁶.

«Переробка ця, – зазначає дослідниця, – у напрямку емоційного загострення, гіперболізації, посиленого наголошування на тому, на що дума лише натякала, залишаючи можливість здогадуватися»¹⁷.

Трагедія Марусі не лише в тому, що вона відчула себе зрадницею, бо якби справа була лише в цій обставині, то героїня, звільнивши козаків-невольників і таким чином спокутувавши свій гріх перед народом, могла б повернутися з дітьми в Україну. Але вона реально усвідомлювала, що її малолітніх синів козаци не приймуть до свого середовища, бо вони «турчєнята», «гвалту слід...».

Шевченків Гонта зарізав «свяченим» своїх синів, бо вони католики, але Сахрон Старицького у фіналі трагедії сповнений каяття перед мертвою Марусею: «...я теж твоїм був катом... Не перемигсь...»¹⁸. Він забирає до себе Марусиних дітей, бо «душа її у них», і клянеться, що буде їх любити, «як найрідніших, Україні й їм віддати все життя»¹⁹.

Трагізм Марусі поглибився ще й після того, коли вона дізналася, що той самий Гірей, якому вона вірила, обдурив її, таємно тримаючи козаків-невольників у підземній в'язниці. Це переповнило чашу страждань героїні. Тепер для неї втрачено все святе, чим вона жила – віра, любов. Відновити хоч щось із безповоротно втраченого можна було лише ціною власного життя:

¹⁴ Так само.

¹⁵ Старицький М. Твори: у 8 т. – Т. 4. – К., 1964. – С. 270.

¹⁶ Старицький М. Твори: у 8 т. – Т. 4. – К., 1964. – С. 270.

¹⁷ Мороз Л. Деякі особливості трагедії в українській драматургії другої пол. XIX ст. // Розвиток жанрів в українській драматургії XIX ст. – К., 1986. – С. 182.

¹⁸ Старицький М. Твори: у 8 т. – Т. 4. – К., 1964. – С. 270.

¹⁹ Так само.

Повинна я з грудей це серце вирвать,
Все витруїть... А далі, далі що?
Заставити умерле знову битись?...²⁰

Смерть Марусі в інтерпретації Михайла Старицького – не просто покута за радощі, яких вона зазнала на чужині, серед ворогів, і навіть не аскетична самопокара за те щастя, яке вона насмілилась прийняти від долі в той час як катувалися її земляки й серед них – брат, наречений, а мати жебрачкою блукала по світу, випрошуючи милостиню, щоб не померти від голоду. Як зазначає Володимир Коломієць у своїй статті «Художня трансформація фольклорних образів у творчості Михайла Старицького»: «Ця смерть – прямиий наслідок неможливості дальшого життя для людини, якій раптом відкрилась страшна безодня людської непорядності, вражаюча дисгармонія світу»²¹.

Видатний актор Остужев влучно висловився щодо Отелло: «Людина повинна бути довірливою – і не може бути довірливою до кінця, поки у світі існують зло та обман, бажання одних людей зневажити й принизити інших. Ось це справжня трагедія»²².

Ці слова можна віднести й до драми Старицького «Маруся Богуславка». Безперечно, жодна інтерпретація думи не відбиває величі того народного героїзму, яким сповнена дума і завдяки якому образ Марусі став своєрідним символом національної героїні. Проте тонкий знавець сцени Михайло Старицький досяг блискучого успіху в створенні широкого сценічного видовища, сповненого неповторної краси народної пісні й танцю.

Наступні переробки «Думи про Марусю Богуславку» – це великий пласт роботи для дослідження, який, я сподіваюсь, буде нам під силу.

Отже, жінка XVI – XVII століття, простого роду, попівна, повністю освоївшись на чужині й посівши високе соціальне становище, маючи там сім'ю, всебічно забезпечена в нових умовах життя, не відірвалася душею від своєї батьківщини й рідного народу; вона перейнята любов'ю і співчуттям до козаків, що провадять збройну боротьбу з Туреччиною, і ладна допомогти їм, чим тільки може. До того знову ж таки: мова йде про переживання жінки середньовічної доби – ось у чому суть драматичності сюжету, що забезпечила йому такий великий успіх, надто у сценічному втіленні. Тому не дивно, що вчинок Марусі Богуславки завжди трактується як героїчний подвиг патріотично настроєної жінки.

²⁰ Так само.

²¹ Володимир Коломієць. Художня трансформація фольклорних образів у творчості Михайла Старицького. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N5/Art07.htm>.

²² Боров Ю. О трагическом. – С. 91.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дружбинський В. «Колиска моя, любий Богуславе...» // Дзеркало тижня . – № 30 (505) 31. – 2004. – 6 липня.
2. Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа с объяснениями...: Т. 2
3. С. Томашівський. Маруся Богуславка в українській літературі: Історично-літературний нарис. – Львів, 1901. – 75 с.
4. Дума про Марусю Богуславку. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=14&bookid=1>.
5. Мороз Л. Деякі особливості трагедії в українській драматургії другої пол. XIX ст. // Розвиток жанрів в українській драматургії XIX ст. – К., 1986. – С. 182.
6. Старицький М. Твори: у 8 т. – Т. 4. – К., 1964. – С. 270.
7. Володимир Коломієць. Художня трансформація фольклорних образів у творчості Михайла Старицького. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N5/Art07.htm>.
8. Боров Ю. О трагическом. –Букинист, 1961, С. 91(

Рыбчак И., студ.,

Институт филологии КНУ имени Т. Шевченко, Киев

Образ Маруси Богуславки в украинской литературе на примере «Думы о Маруси Богуславке» и одноименной драмы Михаила Старицкого

В статье анализируется образ героини «Думы о Маруси Богуславке» и одноименной драмы Михаила Старицкого. Рассмотрены отличие драмы от думы. На основе представленных образов приведены новаторство и переосмысление образа Маруси Богуславки Михаилом Старицким в его драме. Проанализированы переживания женщины средневековой эпохи, оторванной от своей страны, но не потерявшей чувство патриотизма.

Ключевые слова: образ, Маруся Богуславка, родина, патриотизм, драма, переосмысление.

Rybchak I., stud.,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev

The character of Maroussia Boguslavka in ukrainian literature for example Duma about Marousya Boguslavka and Michael Starytsky's about-mentioned drama

In this article the heroine's character of Duma about Marusya Boguslavka and Michael Starytsky's about-mentioned drama are analyzed. Some differences between drama and duma are also considered here. Innovation and redefining of Marousya's character by Michael Starytsky are offered in his drama on the background of the presented characters. Woman's experience being separated from her motherland in times of the medieval period and her strong sense of patriotism are shown in this research.

Key words: character, Marousya Boguslavka, motherland, patriotism, drama, rethinking.